

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Analýza konceptu deprivatizace v teorii José
Casanovy**

Markéta Huspeková

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Bakalářská práce

Analýza konceptu deprivatizace v teorii José

Casanovy

Markéta Huspeková

Vedoucí práce:

PhDr. Jan Váně, Ph.D.

Katedra sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Poděkování patří PhDr. Janu Váněmu, PhD., který mi v průběhu přípravy této práce poskytl cenné rady a připomínky, díky kterým mohla být bakalářská práce napsána.

Obsah

1	ÚVOD.....	6
2	VÝVOJ NÁBOŽENSTVÍ A SEKULARIZAČNÍHO PROCESU V ZÁPADNÍ EVROPĚ	8
3	SEKULARIZACE A VÝVOJ NÁBOŽENSTVÍ PO PÁDU SEKULARIZAČNÍ TEZE.....	11
3.1	Pojem sekularizace	11
3.2	Sekularizace podle Petera Bergera	12
3.3	Pád sekularizační teze a následný vývoj náboženství.....	15
3.3.1.	Evropa jako výjimka (Grace Davie).....	16
3.3.2.	Nová náboženská hnutí	17
3.3.3.	Nový vstup náboženství do veřejné sféry (Giles Kepel)	19
4	JOSÉ CASANOVA	22
5	STEVE BRUCE	27
6	ZÁVĚR.....	31
7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	34

1 ÚVOD

Cílem této bakalářské práce je analyzovat koncept deprivatizace, tedy návrat náboženství do veřejné sféry, v pojetí jejího představitele José Casanovy. Výchozím textem práce se stal text *Public Religion in the Modern World*, ve kterém José Casanova analyzuje změny náboženského života, ke kterým došlo v průběhu osmdesátých let dvacátého století. Dále je záměrem práce vysvětlit, co je to takzvaná sekularizační teze a jak je pojmána u jejího významného představitele Petera Bergera, což slouží jako syžet pro demonstrování Casanovových námitek vůči sekularizačnímu konceptu a pro představení jeho konceptu deprivatizace. V neposlední řadě se práce věnuje myšlenkám klíčového oponenta Casanovy, jímž je Steve Bruce, a snaží se odhalit odlišná stanoviska těchto dvou autorů k náboženské situaci v moderních společnostech. Metodologií práce se tudíž stala obsahová analýza s cílem zachytit smysl a význam náboženství v dnešním světě u dvou významných autorů současnosti, José Casanovy a Steve Bruce.

Bakalářská práce je rozdělena celkem do čtyř kapitol. V první kapitole se zaměřuji na proměnu náboženství v západní Evropě, kterou od konce osmnáctého století do konce století dvacátého na případě Francie, Anglie, Německa, Itálie a dalších zemí popsal ve své knize *Náboženství a moderní společnost* Hugh McLeod. McLeod zmiňuje různé podoby náboženství v těchto zemích a poukazuje jak na úpadek náboženství, tak i na jeho vzestup v průběhu zmiňovaného období. K největším náboženským změnám však došlo ve druhé polovině šedesátých let dvacátého století, kdy poklesla jak náboženská víra, tak náboženská praxe, načež upozorňuje i Ronald Inglehart, který hovoří o posunu hodnotových orientací.

Ve druhé kapitole, která je věnována konceptu sekularizace, se zaměřuji na to, co to sekularizace vlastně je a kdy se v kontextu (převážně) západní Evropy začíná objevovat. Sekularizaci je obtížné definovat, jelikož každý z jejích představitelů ji vysvětluje jinak. Proto se dále zaměřím na sekularizaci u jednoho z jejích významných představitelů, Petera Bergera, který v pozdějších

letech od sekularizačního paradigmatu opustí a začne hovořit o takzvané desekularizaci světa. Bergerovo vnímání konceptu sekularizace zmiňuji z toho důvodu, aby v dalších částech práce lépe vynikly Casanovy postřehy ohledně náboženské situace v moderních společnostech. Dále se v této kapitole zaměřím na pád sekularizační teze a na následný vývoj náboženské situace.

Třetí kapitola je věnována myšlenkám José Casanovy, který se zabýval zkoumáním vývoje náboženství v moderních industriálních společnostech, a rozpracování jeho konceptu deprivatizace, tedy návratu náboženství do veřejné sféry. V další kapitole, v pořadí čtvrté, představím nejvýznamnějšího zastánce sekularizační teze současnosti Steve Bruce, který je zároveň kritikem José Casanovy, což se pokusím na jeho myšlenkách demonstrovat. Výsledkem pak bude srovnání myšlenkových pozic a objasnění smyslu a významu náboženství u těchto dvou zmíněných autorů.

2 VÝVOJ NÁBOŽENSTVÍ A SEKULARIZAČNÍHO PROCESU V ZÁPADNÍ EVROPĚ

Pro Evropu „starého režimu“ bylo charakteristické propojení náboženství, státu a politiky, avšak to se s propuknutím Francouzské revoluce mění (Nešpor 2008: 296). Nesouhlas s církvemi a pád náboženské jednoty jsou rysy charakteristické pro období od konce osmnáctého století do šedesátých let století dvacátého. Náboženství se tak stalo jednou z hlavních příčin nejednotnosti západoevropských společností. Devatenácté století se na jedné straně stalo obdobím sekularizace, na straně druhé však i obdobím náboženské obrody, jelikož se z náboženství stávalo jádro ucelenosti určitých společenských tříd (McLeod 2007: 5).

Na počátku Velké francouzské revoluce došlo k reformě církve. Cílem konstituční monarchie kontrolované buržoazií nebylo církev zničit, nýbrž ji přetvořit k obrazu svému. Duchovenstvo však ztratilo významnou část svých privilegií a náboženství se s postupem času stalo důvodem nejednoty francouzské společnosti. Ve Francii tak vypukla občanská válka, v důsledku čehož došlo k pádu monarchie a z Francie se začal stávat sekulární stát. V roce 1792 došlo k nucené dechristianizaci a k oddělení církve od státu a až v roce 1801 začalo docházet k její pomalé rekonstrukci (tamtéž: 13-17).

Můžeme tedy konstatovat, že největší příčinou konfliktu v západní Evropě v devatenáctém století bylo náboženství, zároveň se však v náboženství zrcadlily další společenské problémy. Mezi takovéto problémy patřila populační exploze, jež způsobila vyostření sociálních rozdílů, což církvi znesnadnilo udržení sociální jednoty. Vytvořily se tak třídy vlastníků a proletářů a došlo ke zrušení opatření chránících chudé. Místo toho, aby se duchovní chudých zastali, začali z této situace prosperovat a získávali tak postavení městských hodnostářů. Tímto začalo v celé Evropě docházet k rozsáhlému odcizení chudých od církví (tamtéž: 37-43).

Společenskou úlohu náboženství dále oslabil urbanizace a industrializace, ke kterým začalo docházet již na počátku osmnáctého století.

Nejvýznamnější změnou, kterou tato skutečnost přivodila, byl fakt, že lidé již nepotřebovali hledat nadpřirozenou pomoc, jelikož pokrok omezil množství situací postrádajících lidské východisko, a také to, že nově ustavované instituce převzaly funkce, které předtím zastávaly církve (tamtéž: 123-125).

V průběhu devatenáctého století existovaly značné rozdíly v náboženské víře a jejím praktikováním jednak mezi ženami, které se více podílely na církevním životě, muži, kteří byli církvi více odkloněni, ale také mezi různými společenskými vrstvami obyvatelstva. Mezi nejvíce sekularizované vrstvy obyvatelstva patřila dělnická třída a středostavovští obchodníci. Naopak aristokraté, výše postavení úředníci a nižší střední třídy byli církvi nakloněni mnohem pozitivněji. Z toho plyne, že v průběhu devatenáctého století začalo mezi bohatými docházet k náboženskému oživení, naopak u dělnických tříd převládala nechuť k Bohu samotnému, jelikož Bůh toho pro ně dělá tak málo (tamtéž: 134-142, 157).

Již po druhé světové válce došlo k nástupu křesťanské demokracie. Jednou z příčin obrody křesťanství byla naděje, že by mohlo poskytnout jednotu společnosti, ve které se fašismus už nikdy nedostane k moci. Avšak již v šedesátých letech dvacátého století počet členů církví výrazně poklesl, naopak počet lidí, kteří se označovali za lidi „bez náboženství“, se zvýšil. Náboženské odcizení se tak začalo vyskytovat ve všech vrstvách společnosti (tamtéž: 173-178).

V největší krizi se církev ocitla ve druhé polovině šedesátých let dvacátého století, přičemž nejzásadnější změnou, ke které došlo, bylo snížení počtu kněží a řádových sester. K nejvýraznějšímu poklesu jak náboženské víry, tak náboženské praxe, došlo mezi mladými, kdy se hlavním předmětem konfliktů stala otázka sexu. Tomu všemu také významně přispěl pluralistický náboženský řád, který se v této době začal v západní Evropě ustanovovat. V podstatě tak došlo k urychlení procesů, které již probíhaly celé devatenácté a polovinu dvacátého století (tamtéž: 181-186).

Tento proces ani v osmdesátých letech dvacátého století nedospěl ke konci, ale naopak v mnoha zemích docházelo k jeho prohlubování. Výrazný

byl především ústup od náboženské praxe spíše než úpadek víry. Do roku 1960 platilo, že převážná většina, která vystupovala z církví, náležela k dělnické třídě, avšak od roku 1985 se tento model převrátil a z církve začali vystupovat především lidé s vyšším vzděláním. V posledních třiceti letech se ve všech západoevropských společnostech uplatnily sekularizační procesy (tamtéž: 187-199).

Na tuto skutečnost, jak uvádí Vido (2008), poukazuje i Ronald Inglehart, který hovoří o posunu hodnotových orientací, ke kterému došlo v důsledku modernizačních socio-ekonomických změn. Materialistické hodnoty byly s nástupem modernizace nahrazeny hodnotami postmaterialistickými, kterými jsou zejména důraz na duševní pohodu, kvalitu života a seberealizaci. V modernizaci došlo k přechodu od náboženských k racionálně-byrokratickým autoritám, v postmodernizaci pak k oslabení a zavržení všech autorit a vyzdvižení samostatnosti jedince s cílem individuálního sebenaplnění. Inglehart dává postupující sekularizační proces do souvislosti s rostoucím pocitem ekonomického bezpečí, který snižuje nutnost ujištění o spáse (tamtéž: 32-35). Společně s Norris poukazuje Inglehart na to, že lidé žijící v moderních industriálních společnostech vyrůstají v náboženském prostředí, které již netvoří tradiční náboženské představy, ani leadeři a instituce, které by náboženskou víru šířili dál. Proto jsou lidé stále méně ochotní věnovat se spirituálním aktivitám (Norris, Inglehart 2004: 18-19).

3 SEKULARIZACE A VÝVOJ NÁBOŽENSTVÍ PO PÁDU SEKULARIZAČNÍ TEZE

3.1 Pojem sekularizace

K tomu, abychom dobře porozuměli sekularizačnímu procesu, je důležité rozlišit několik pojmů, kterými jsou sekularizace, sekularismus, koncept sekularizace, teorie sekularizace a sekularizační teze. Sekularizace je původem termín kanonického práva, kterým se rozumí propuštění řádového kněze, v sociologickém smyslu pak znamená vymanění společnosti z vlivu církve, přičemž dochází k zesilování vlivu státních institucí. Sekularismus je ideologie, která je založena na oddělení náboženství od všech sfér a institucí a zároveň je nedílnou součástí moderních společností. Koncept sekularizace pak označuje proces, kdy k této diferenciaci dochází. O vysvětlení tohoto procesu usilují teorie sekularizace, které jsou souborem navzájem provázaných tvrzení. A v neposlední řadě sekularizační teze, která poukazuje na to, že sekularizace, jakožto oslabování náboženství ve společnosti, je nedílnou součástí moderních společností (Furseth, Repstad 2006: 75-96).

Moderní sociologické chápání sekularizace se začíná prosazovat již ve třicátých letech dvacátého století v německém prostředí (Vido 2012: 21). Podle Oliviera Tschanena se sekularizace stala jedním z hlavních témat sociologie náboženství na konci šedesátých let dvacátého století a dominovala v ní až donedávna. Zároveň s tím také došlo ke zrodu sekularizačního paradigmatu, který se zaměřuje na vztah mezi modernizací a náboženstvím (tamtéž: 27). Sekularizačnímu paradigmatu předcházelo několik klíčových momentů. Prvním z nich je zrod pozitivistické sociální vědy v devatenáctém století, kterou představuje Auguste Comte a Herbert Spencer, dále rozvoj klasických sociologických teorií na konci devatenáctého a počátku dvacátého století, které se pojí se jmény Émile Durkheim a Max Weber, zatřetí rozvoj empirické sociologie náboženství před a po druhé světové válce, začtvrté rozmach sekulární teologie v protestantském prostředí v padesátých a šedesátých letech dvacátého století, a v neposlední řadě náboženské oživení

ve Spojených státech v padesátých letech dvacátého století (tamtéž: 33). Základem sekularizačního paradigmatu jsou podle Tschanena diferenciace (vznik náboženství jakožto samostatné institucionální sféry), racionalizace (nově vzniklé institucionální oblasti nefungují na základě náboženské, ale na základě racionální povahy) a nitrosvětскost (náboženská sféra se pak v tomto důsledku snaží zajišťovat spíše světské než duchovní potřeby člověka) (tamtéž: 27).

Vymezení toho, co to vlastně sekularizace je, jak je definována, jaká je její hlavní příčina a jaký má rozsah a povahu, se u jejích konkrétních představitelů liší (tamtéž: 66-67). Nyní se zaměřím na to, jak sekularizaci chápe Peter Berger, který je zajímavý tím, že později přijde „s tezí o desekularizaci světa a veřejným uznáním svého omylu coby dřívějšího zastánce sekularizační teze“ (Vido 2008: 29).

3.2 Sekularizace podle Petera Bergera

Peter Berger ve svém textu *Vzdálená sláva* uvádí, že výraz sekularizace se objevil spolu s moderní dobou a znamená „prudký úpadek náboženství a jeho ústup jak v projevech veřejných, tak i v citění jednotlivců“ (Berger 1997: 24). Popisuje ji jako „proces, ve kterém se jednotlivé oblasti společnosti a kultury vzdalují z dosahu náboženských symbolů, což je doprovázeno narůstajícím počtem lidí, kteří nepohlížejí na svět i své vlastní životy prostřednictvím náboženských interpretací“ (Berger 1967: 107-108) nebo také jako „proces, v němž jsou jednotlivé sektory společnosti a kultury oddělovány od nadvlády náboženských institucí a symbolů. Lze mluvit nejen o objektivní stránce sekularizace (sociální procesy), ale také o stránce subjektivní, tedy o sekularizaci vědomí, což jednoduše řečeno znamená, že se zvyšuje počet jedinců, kteří se při interpretaci světa a svého života obejdou bez náboženství“ (Lužný 1999: 85). Vina je přisuzována moderní vědě, která přetvořila podmínky lidské existence. Avšak vztah mezi moderní dobou a náboženstvím je poněkud složitější než se zdá, jelikož sekularizace se projevila i tehdy, kdy

se moderní doba skrývala v daleké budoucnosti. Důležitější však je fakt, že existují i oblasti, v nichž modernizace náboženskou víru posílila (Berger 1997: 25-27).

Výchozím Bergerovým předpokladem je to, že sekularizace souvisí se změnou postavení náboženství v sociální realitě. Podle něho započala sekularizace v ekonomickém sektoru, odkud se poté dostala do náboženské sféry a do sfér ostatních. Důsledkem sekularizace je pak demonopolizace náboženství a vznik náboženského pluralismu. Náboženství se tak stává tržní záležitostí a náboženská víra výsledkem svobodné individuální volby jedince. V tomto důsledku pak dochází k narušení věrohodnosti navzájem si konkurujících náboženských skupin (Berger 1967: 111-152).

Sekularizace je univerzálním jevem moderních společností, avšak není distribuována rovnoměrně, postihuje tedy různé kultury odlišnou měrou (Vido 2012: 104). Sekularizace probíhá ve dvou rovinách. V rovině rozumové, kdy jsou člověku vštěpovány racionální způsoby myšlení, ale také v rovině praktické, kdy člověk řeší své problémy s pomocí metod neméně racionálních. Základem náboženské víry je představa nepochopitelnosti světa a bezmoci, jakou člověk v tomto světě pociťuje. Avšak s úpadkem těchto podmínek musela nutně upadat i víra. Moderní doba je však i dějištěm antisekularizačních hnutí. Jsou to „obrodná hnutí“, která probíhají uvnitř církve, nebo jiná hnutí, která se od těch tradičních liší. Dále proti sekularizaci vypovídá religiózní povaha Spojených států. Nejenže jsou Spojené státy velmi moderní, ale zároveň se stále více Američanů označuje za věřící a více než kdy předtím dochází na bohoslužby (Berger 1997: 25-34).

Hlavním důsledkem sekularizace je demonopolizace náboženského života, což pak vede k situaci, jejímž hlavním rysem je pluralismus (Lužný 1999: 88). Tímto jevem, který je právě tak významný jako sekularizace, má Berger na mysli „*koexistenci různých skupin v rámci jedné společnosti, spojenou s jistým stupněm občanského smíru*“ (Berger 1997: 34). Pro moderní pluralismus je charakteristický jeho masový charakter. Pokud začínají jednotlivé životní styly, hodnoty a názory splývat, označujeme tento jev jako

kognitivní nákaza. Člověku se tak do mysli vtírá myšlenka, že jeho způsob nazírání na svět nemusí být jediný platný, a že na tom, co hlásají lidé z jiné kultury, možná něco je. Takovýto pluralismus má sekularizační účinky. Proto lze říci, že moderní doba způsobila rozvoj symbiotického vztahu pluralismu a sekularizace. Pro čínské a indické civilizace, pro které je typický polyteismus, není obtížné se této kognitivní nákaze přizpůsobit, avšak Západ, se svým lpěním na monoteismu, se jí přizpůsobuje těžko. Křesťanství, které je dominantní náboženskou vírou Západu, je pak vůči sekularizaci obzvláště zranitelné a reaguje na ní čtyřmi různými způsoby. První reakcí je kognitivní smlouvání, což je snaha o vytvoření kompromisu. Dále kognitivní kapitulace, která znamená přijetí tvrzení, že „*sekulární charakter moderní doby se k transcenci oprávněně staví odmítavě*“ (tamtéž: 39). Poslední reakcí je vytvoření kognitivní hradby, která je dvojího typu – defenzivní, kdy dochází ke stažení se do pevnosti, uvnitř které se dále uplatňují staré normy, nebo ofensivní, jejímž cílem je zpátky dobýt stávající společnost a podrobit si ji (tamtéž: 35-40).

V důsledku plurality došlo k nabourání věrohodnosti tradičních náboženských definic reality (Vido 2012: 105), jelikož náboženské instituce se v takovéto situaci stávají tržními subjekty a náboženské tradice spotřebním zbožím. Následně jsou prodávány klientele. Pluralitní situace je tedy situací tržní. S tím, jak se zvyšuje množství struktur věrohodnosti¹, jež působí na jednom trhu, se snižuje hodnověrnost každé z nich, jelikož různé volby jsou zpochybňovány a ztrácejí tak svojí jistotu. Takovou vidí Berger spojitost mezi pluralismem a sekularizací. Pluralismus tak vytváří trvalý stav nejistoty. Člověk se pak v takovémto světě snaží dosáhnout určité jistoty tím, že se uchýlí k takovým skupinám, které vyvolávají pocit jistoty a bezpečí a vyžadují dodržování přísných norem a určitého chování svých členů (Lužný 1999: 88-

¹ Strukturu věrohodnosti vytváří společenství, jehož členové sdílejí a vyznávají stejnou definici reality a v každodenních interakcích ji potvrzují. Proto se náboženské tradice snaží vytvořit náboženské komunity (struktury věrohodnosti), které by uchovaly jejich ideje. V případě, že se tyto náboženské komunity rozpadnou, dojde tak s největší pravděpodobností i k zániku jejich myšlenek, jelikož se zpochybní jejich věrohodnost (Berger 1969: 45-48).

90). Pluralizace moderního světa má však na jedince a jeho názory závažný dopad, a to takový, že ani jeho já, ani jeho názory nelze považovat za samozřejmé. Tím pádem je jedinec zatlačován do osamění a jeho názor na svět se stává individuální volbou. Avšak pouze o jedinci, který je osamocený, lze říci, že je schopen skutečného projevu víry, jelikož osamocení je nezbytným předpokladem svobody. A právě ten jedinec, který disponuje svobodou, může věřit (Berger 1997: 75-76).

Ačkoliv do sedmdesátých let dvacátého století patřil Peter Berger k nejzapálenějším představitelům sekularizační teorie, začal později hovořit o takzvané desekularizaci světa a od sekularizačního paradigmatu opouštět. Důvodem bylo, že si začal všimnout toho, že sekularizační paradigma nefunguje nikde jinde než v západní Evropě, a že naopak v současnosti začíná docházet ke stavu masové religiozity (Nešpor, Lužný: 2007: 84). Výjimku tvoří pouze západní Evropa a lidé s vyšším vzděláním západního typu. Proti tomuto Bergerovu odvolání sekularizační teze se staví Steve Bruce, který se domnívá, že Bergerova sekularizační teorie zůstává i nadále v platnosti. (Vido 2008: 30).

3.3 Pád sekularizační teze a následný vývoj náboženství

V průběhu sedmdesátých až devadesátých let dvacátého století došlo k pádu sekularizační teze a náboženství si rychle našlo cestu zpátky do veřejného prostoru. Začalo tak docházet k desekularizaci, tedy k „*odstranění nezávislosti sociálních institucí na náboženství*“ (Nešpor, Lužný 2007: 142).

Na hlavní slabiny sekularizační teze poukázal Jeffrey K. Hadden. „*Sekularizační teze je dalším z „odkrytých mýtů“ moderny, jehož hlavním cílem nebyla podobně jako v případě ostatních mýtů, explanace, ale především legitimizace moderny jako takové. Toto tvrzení je možné doložit pomocí následujících čtyř skutečností, které bývají teorii sekularizace vyčítány: 1) tato teorie je vnitřně slabá ve své logické struktuře, 2) popírají ji data z výzkumů uskutečněných v posledních desetiletích, 3) soudobá společnost je zřetelně zasažena vlnou alternativní religiozity, která je spojena s fenoménem tzv.*

nových náboženských hnutí, 4) náboženství se ukazuje jako stále silná a vlivná politická síla a to na celém světě“ (Václavík 2008: 295). Tato fakta, a zejména to, že náboženství stále hraje velkou roli v politice, vedla některé sociology náboženství k přehodnocení teorie sekularizace a novému uchopení náboženství v současném světě. Mezi takovéto autory patří například José Casanova a jeho koncept deprivatizace (tamtéž: 296).

3.3.1. Evropa jako výjimka (Grace Davie)

Již na počátku osmdesátých let dvacátého století se začalo ukazovat, že představitelé sekularizačního paradigmatu přehlíželi některé poznatky, které byly již dávno známy. Takovýmto závažným poznatkem může být příklad Spojených států, kde církve sice byly odděleny od státu, ale náboženství zde nikdy neztratilo svůj význam a svoji sílu. Na sekularizaci se stále více začalo nahlížet jako na záležitost západní Evropy, jejíž vývoj nepředstavuje univerzální proces, ale spíše výjimku, jejíž vývoj byl přehlídnut (Nešpor, Lužný 2007: 86). Na tuto problematiku se zaměřuje anglická socioložka náboženství Grace Davie, která ve své knize *Výjimečný případ Evropa* vysvětluje, proč je právě Evropa v souvislosti se sekularizací brána jako výjimka.

Davieová poukazuje na to, že vzorce náboženské aktivity, které jsou ustanovené v západní Evropě, nejsou vzorci náboženské aktivity moderního světa obecně. Evropa je v otázce podoby víry v moderním světě výjimečná. Existují čtyři přístupy, které tuto situaci objasňují. Zaprvé, Steve Bruce zastává názor, že rostoucí náboženský pluralismus podporuje vyšší míru sekularizace a zároveň brání přijmutí všech forem náboženské víry. Zadruhé, David Martin poukazuje na to, že sekularizace probíhá, avšak na rozdílných místech různým způsobem. Zatřetí, pohled Davieové, která poukazuje na koncept zástupného náboženství, jehož hlavní význam tkví v tom, že Evropané ponechávají církve a ty, kdo chodí do kostela, aby zpřítomňovali kolektivní paměť i jejich jménem, přičemž mohou z tohoto nahromaděného kapitálu v kritických situacích čerpat. A začtvrté, Callum Brown, který zdůrazňuje

významnou změnu v šedesátých letech dvacátého století, která souvisela s proměnou role žen v oblasti náboženství (Davie 2009: 9-34).

Davieová zastává názor, že Západoevropané nejsou lidmi sekulárními, ale lidmi bez církve, jelikož z empirických dat vyplývá, že mnoho Evropanů přestalo patřit k náboženským institucím, avšak nerezignovali na své náboženské aspirace ani na latentní pocit přináležitosti (tamtéž: 14-23). Avšak Američané se zdají být nejen náboženštější, ale i ortodoxnější než Evropané. Vysvětlení protikladu mezi Spojenými státy a Evropou lze vyvodit z probíhající debaty mezi zastánci teorie sekularizace a zastánci teorie racionální volby. Teorie racionální volby hraje v Americe podobnou roli jako teorie sekularizace v Evropě. Teorie racionální volby poukazuje na to, že lidé si vybírají náboženství podle zvážení výnosů, které jim vynaložené náklady poskytnou. Tato teorie předpokládá možnost volby, která je ve Spojených státech rozvinutější než kdekoli jinde. Protikladem jsou monopolistické státní církve Evropy, kde nedostatek volby vedl k poklesu poptávky po náboženství. Sekularizace v Evropě je následkem nedostatečné náboženské nabídky. Pro Davieovou je zásadní pochopit, že Evropané pokládají církve za státní podniky než za navzájem soupeřící podniky. V důsledku toho reagují Evropané na církevní instituce odlišnými způsoby než Američané (tamtéž: 57-60). Evropa nevytvořila takový náboženský trh, s jakým se setkáváme ve Spojených státech. Evropské církve jsou pro své členy kdykoli k dispozici, ale jinak od nich nevyžadují žádné zjevné angažmá, čímž se od amerických církví liší (tamtéž: 166-177).

3.3.2. Nová náboženská hnutí

Další skutečností, která odporuje sekularizaci, je vznik nových náboženských hnutí, které se pro sociologii náboženství staly klíčovými již na počátku padesátých let dvacátého století, kdy vznikla značná poptávka po náboženských systémech, které by poskytly hlubší pohled na realitu

současného světa a tím mu daly smysluplný výkladový rámec (Nešpor, Lužný 2007: 98-99).

V pozdní modernitě se začala rozšiřovat takzvaná „nová spiritualita“. Tato spiritualita znamená zaměření se na sebe samého, přičemž je kladen důraz na city a člověk se snaží o rozvíjení toho, co v danou chvíli potřebuje a není při tom omezen žádnými pravidly náboženské skupiny. Člověk se snaží odhalit a rozvíjet sám sebe a najít cestu, díky které by se mohl stát tím, kým chce být. Lidé se k takovýmto spirituálním praktikám, které zahrnují meditaci, charitativní činnost nebo jiné speciální formy, uchylují stále častěji (Taylor 2007: 508-515). Konkrétním příkladem takovéto spirituality může být hnutí „New Age“. *„Výraz New Age se postupně začal používat v širším smyslu pro celé spektrum duchovních praktik a věr, které spojuje kritický postoj vůči mainstreamové západní společnosti a hledání nějaké alternativy, ať už vycházející z (různě starých) kořenů, nebo zcela nové. Je výrazem pozdně moderní konzumní společnosti, jejíž členové přijímají, kombinují a upravují prvky z nejrůznějších (nejen náboženských) tradic“* (Nešpor, Lužný 2007: 131). Hnutí „New Age“ vzniklo v šedesátých letech dvacátého století a je spojeno s hnutím odporu proti západní společnosti a její kultuře. Nemá žádného autoritativního vůdce a jeho členové tvoří pevně ohraničené skupiny, nýbrž síť různě silně zapojených přívrženců. Někteří sociologové tvrdí, že toho hnutí nelze zkoumat a pro sociologii náboženství nemá žádný význam, jelikož v nich neexistuje žádná společná organizační či institucionální základna. Mezi takovéto sociology patří například Steve Bruce (tamtéž: 133-137).

Ke konci dvacátého století se však objevil zcela nový předmět výzkumu, kterým je religiozita na internetu (tamtéž: 111-112). Můžeme rozlišovat dvě formy tohoto typu religiozity. Zaprvé je to „religion on-line“, což znamená, že náboženské skupiny využívají internet k šíření informací, zadruhé „on-line religion“, což je víra praktikovaná skrze internet, která nemá jinou než internetovou podobu. Příkladem „online religion“ může být náboženství v kyberprostoru, což je takzvaný ideální typ, jelikož takový konstrukt by nemohl v reálném světě existovat. Sociologové náboženství poukazují na to, že

náboženství na internetu by se mohlo v budoucnosti stát dominantní formou náboženství, jelikož otevírá nový pohled na realitu. Avšak vyvstává zde problematika toho, zda „online interakce“ může nahradit „interakci přímou“ (Beckford 2007: 358-369).

3.3.3. Nový vstup náboženství do veřejné sféry (Giles Kepel)

Jeden z prvních sociologů, který si v poslední čtvrtině dvacátého století všiml nového vstupu náboženství do veřejné sféry, byl Giles Kepel. Popsal *„znovuprosazování religiozity do politického a společenského kontextu judaismu, křesťanství a islámu, k němuž došlo zhruba od poloviny sedmdesátých let“* (Nešpor, Lužný 2007: 144).

Kepel se zaměřuje na tři náboženství, islám, křesťanství a judaismus, na kterých ukazuje snahy o znovuoživení náboženství ve veřejné sféře (Kepel 1996: 10).

Základem dnešních reislamizačních hnutí, které se snaží o obnovu islámské identity, je to, že chápou společenské prostředí jako bezbožné. Pro druhou polovinu osmdesátých let dvacátého století je typická reislamizace zdola, která se snaží o obnovu identity v nevyzpytatelném, destrukurovaném a odcizeném světě. Tato hnutí se posunula k prostoru politiky a islám začal kontrolovat sociální sféru každodenního života (tamtéž 1996: 27-41). *„Cílem reislamizačních hnutí je reislamizace společnosti v muslimských zemích a šíření islámu po světě až do přeměny lidstva v obec věřících“* (tamtéž: 45).

Katolická hnutí, která vznikají ve společnostech, jež více jak sto let žijí v sekularizaci, vykonávají nátlak na politickou moc nebo do této moci vstupují a úpravou shora se snaží docílit uspořádání společnosti, které by odpovídalo učení církve a bojovalo proti laickosti. Na rozdíl od muslimského obyvatelstva musí tato hnutí lidi učit smyslu evangelických pojmů, jelikož jim není náboženská terminologie známa. Proto jsou dopady těchto hnutí menší než v islámském světě. Rechristianizace se obává toho, že sekularizovaný svět popře na základě pokroku ve vědě a technice člověka, jakožto Božího tvora.

Rechristianizace, stejně jako reislamizace a rejudizace, upozorňují na to, že hlavní příčinou problémů, kterými trpí společnost, je zapomínání na Boha. Hlavní překážkou rechristianizace je zatlačování náboženství do privátní sféry, a proto je jejím hlavním cílem boj za obnovu církve jakožto veřejné entity. Rechristianizace shora se snaží vést boj nátlakem na stát. Rechristianizace zdola se projevuje vznikem charismatických pospolitostí, které pro své přívržence budují komunitární prostory (tamtéž: 50-60).

V židovském světě se v sedmdesátých letech dvacátého století šíří hnutí tešuva, což znamená návrat k náboženství a k úplnému zachování židovského zákona. Toto hnutí přispělo k hluboké proměně judaismu v polovině sedmdesátých let dvacátého století. Mladí se čím dál tím více vymaňovali z vlivu oddělené sféry od okolní společnosti. Vznikl tak konzervativní judaismus, jako reakce na judaismus reformní, kritizující bibli a odmítající rituál, který dbal na zachování všech rituálních zákazů a příkazů, ale zároveň se je snažil smířit s pravidly sekulární nežidovské společnosti. V roce 1984 se dostala do popředí rejudaizační hnutí, sdružení, sekty a strany charedim, jejichž strategií byla rejudaizace zdola, která vede své stoupence k tomu, aby žili v ghettech židovských pospolitostí. Všechna hnutí charedim pečují o to, aby židé respektovali přikázání, jež jsou obsažena v posvátných textech. Charedim stavěl barikády, jak symbolické, tak skutečné, které ho oddělovaly od vnějšího světa. Za těmito hradbami se totiž může plně rozvíjet proces rejudaizace zdola, tedy proces rozchodu s mravy sekularizované společnosti a zachování židovského zákona. Od poloviny osmdesátých let dvacátého století vstupuje svět charedim do politické sféry (tamtéž: 124-150).

Hnutí za znovuprosazení náboženské identity doznala značných změn v letech 1975 až 1990. Za toto období dokázala bezradný zmatek přetvořit v projekty přestavby světa, které nacházejí budoucnost v posvátných textech. Křesťanská, židovská i muslimská hnutí spojuje odmítání laickosti a snaha o přeměnu společenského řádu, který by byl v souladu s příkazy a hodnotami jejich posvátných textů. Liší se však v náplni těchto snah a v jejich vztahu ke státu, Zákonu a demokratickým omezením. Hnutí shora dosáhla svých hranic

v polovině osmdesátých let dvacátého století a poté se do popředí dostala hnutí zdola (tamtéž: 163-168).

4 JOSÉ CASANOVA

Od poloviny osmdesátých let dvacátého století, tedy po pádu sekularizační teze, můžeme v sociologii náboženství zaznamenat úsilí o vytvoření nového výkladového rámce, který by zkoumal náboženský vývoj v moderních společnostech. Inspirací pro vytvoření tohoto rámce je náboženská zkušenost americké společnosti, ve které dochází jak k modernizačnímu procesu, tak ke vzrůstající religiozitě. Souběžnost těchto dvou procesů tak odporuje sekularizačnímu paradigmatu. José Casanova se snaží dokázat, že již na konci padesátých let dvacátého století dochází k růstu náboženských tradic nebo alespoň k jejich udržení. V sedmdesátých letech dvacátého století pak přichází s konceptem deprivatizace, který poskytuje nový výkladový rámec pro vysvětlení náboženské situace v moderních industriálních společnostech (Vido 2012: 196-231).

Již na počátku osmdesátých let dvacátého století se náboženství znovu stalo významným veřejným a politickým faktorem. Náboženství dominovalo veřejné diskuzi a také docházelo k opětovnému promýšlení postavení náboženství v moderním světě. José Casanova ve své knize „*Public Religion in the Modern World*“ shrnuje diskusi o sekularizační tezi, následně se zabývá vývojem náboženství v osmdesátých letech dvacátého století a rozvíjí koncept deprivatizace náboženství. Tento proces dokládá na vývoji náboženství ve čtyřech zemích, Španělsku, Polsku, Brazílii a Spojených státech amerických, kde vznikaly různé podoby veřejného náboženství (Casanova 1994).

Podle Casanovy je velmi problematické klasifikovat náboženství, avšak jeho rozdělení na veřejné a soukromé je klasifikací, která je součástí všech koncepcí moderního společenského řádu. Sekularizační teorie poukazují na to, že náboženství se v moderním světě stalo soukromou záležitostí, a to v důsledku procesu institucionální diferenciaci, která je typickým rysem moderny. Avšak nemůžeme jasně říci, co patří do veřejné a co do soukromé sféry. Rozdělení do těchto sfér je velmi obtížné, a pokud k němu dojde, dojde tak zároveň i k vymezování „toho ostatního“. Podle Casanovy však v osmdesátých letech dvacátého století dochází k procesu deprivatizace

náboženství, jelikož i navzdory sekularizačním teoriím udržují mezi sebou stát a náboženství určité vztahy (Casanova 1994: 40-42). To, co bylo v osmdesátých letech dvacátého století nečekané, nebyl vznik nových náboženských skupin a hnutí, nýbrž znovuoobnovení náboženských tradic, které přežily sekularizaci, a které se začaly bránit procesu, jež je odsunoval do privátní sféry. Došlo k revitalizaci a reformaci dlouho trvajících tradic a k převzetí veřejných rolí právě takovými náboženskými tradicemi, u kterých teorie sekularizace předpokládaly, že se stávají stále více privatizovanými a nepodstatnými v moderním světě (tamtéž: 225). Deprivatizací pak Casanova míní to, že náboženství vstupuje do veřejné sféry a do politiky nejen ke své obraně, ale také proto, aby se mohlo účastnit diskuze o stanovení moderních hranic mezi soukromou a veřejnou sférou, a aby se vymanilo z marginální a privatizované pozice, kterou mu teorie modernizace a sekularizace přisoudily (tamtéž: 5-6). Náboženství tak opouští svou pozici přidělenou v soukromé sféře a vstupuje do nediferenciované veřejné sféry občanské společnosti. Avšak Casanova poukazuje na to, že mnohé modernizační teorie ignorují přítomnost náboženství v moderní veřejné sféře. Sociální vědci musejí být schopni rozpoznat různé formy veřejného náboženství a všechny legitimní tlaky, kterými je náboženství vytlačováno do soukromé sféry (tamtéž: 64-66).

Casanova se snaží promýšlet vztah mezi náboženstvím a modernitou a to, jaké role může náboženství hrát ve veřejné sféře moderní společnosti. Hlavním teoretickým a analytickým rámcem, skrze který sociální vědci nahlízejí na vztah mezi náboženstvím a modernitou, je paradigma sekularizace. Teorie sekularizace má tři rozdílné významy. Zaprvé, sekularizace jako odlišnost světské sféry od náboženských institucí a norem (tamtéž: 211). Tato diferenciací je jednou z nejdůležitějších znaků moderny, jelikož státní církve je s moderní diferenciovanou společností neslučitelná (Casanova 2005: 85). Zadruhé, sekularizace jako úpadek náboženské víry a praktik (Casanova 1994: 212), kdy Casanova poukazuje na to, že čím více náboženství vzdoruje procesu modernistické diferenciací (to je sekularizaci v prvním slova smyslu), tím více bude dlouhodobě vystaveno procesu ústupu

od víry (to je sekularizace ve druhém slova smyslu) (Casanova 2005: 86). A zatřetí, sekularizace jakožto marginalizace náboženství do soukromé sféry. Platným jádrem teorie sekularizace je podle Casanovy první teze, jelikož tato diferenciací světské a náboženské sféry zůstává obecným moderním strukturálním trendem. Je nutné analyzovat proces diferenciací náboženství od politické sféry, k čemuž v sekularizovaném světě dochází, jelikož díky tomu bude možné osvětlit racionalizaci náboženské sféry. Casanova však odmítá přijmout tvrzení, že dochází k úpadku či marginalizaci náboženství do soukromé sféry, což se snaží popřít na svém konceptu deprivatizace (Casanova 1994: 211-213), „*jímž má na mysli situaci, kdy se náboženství v moderním, funkcionální diferenciací poznamenaném světě snaží překročit hranice privátní sféry, do níž bylo delegováno*“ (Vido 2012: 232-233).

Sekularizaci považuje za charakteristický produkt moderny, vedle kterého dominuje i politický liberalismus. Jak sekularizace, tak i politický liberalismus jsou duchovními hybateli, jež zeslabují vliv církví a vytvářejí z víry soukromou věc (Keřkovský 2005: 104). Podle liberálního pojetí je veřejnou církví taková církev, která byla ustanovena státem. Ta církev, která vznikla jakýmkoliv jiným způsobem, je považována za církev soukromou. Liberální pojetí chápe odstátnění náboženství jako proces privatizace či depolitizace a přiklání se k tomu, aby náboženství zůstalo soukromou záležitostí. Avšak koncept deprivatizace upozorňuje na to, že k tomu, aby se stát osvobodil od náboženství, nemusí být náboženství nutně privatizováno. Náboženství může vstoupit do veřejné sféry za toho předpokladu, že akceptuje nedotknutelnost práva na soukromí a svobody vědomí (Casanova 1994: 55-58).

Podíváme-li se na formy náboženské intervence ve veřejné sféře, které se objevily ve vyspělých moderních společnostech, mohli bychom říci, že deprivatizace moderního náboženství má tři základní podoby. Prvním je náboženská mobilizace na ochranu tradičního světa proti různým formám státního nebo tržního pronikání, ale také k otevření diskuse o morálních problémech dnešní společnosti. Příkladem by mohla být katolická mobilizace proti potratu nebo obhajoba tradiční diskriminace žen. Druhá forma

deprivatizace se projevuje v takových případech, ve kterých náboženství vstoupila do veřejné sféry moderních společností kvůli tomu, aby napadala tvrzení dvou hlavní společenských subsystémů, státu a trhu, aby fungovaly na základě jejich vlastních vnitřních norem bez ohledu na vnější tradiční morální normy. Je zde také třetí forma deprivatizace náboženství, která je spojena se zdůrazňováním tradičních náboženství na udržování skutečných principů veřejného blaha proti individualistickým moderním liberálním teoriím, které chtějí zredukovat veřejné blaho na pouhý souhrn individuálních voleb. Náboženství připomínají jednotlivcům a moderním společnostem, že morálka může existovat pouze jako intersubjektivní normativní struktura, a že volby jedince mohou dosáhnout morální dimenze pouze tehdy, pokud jsou řízeny intersubjektivními, mezilidskými normami (tamtéž: 228-229).

V západní Evropě přežívá veřejné náboženství na třech rovinách obce – státu, politiky a občanské společnosti. Avšak veřejným místem pro církve se v moderní době stala občanská společnost. Ačkoliv církve v Evropě byly ve všech třech rovinách sekularizačním procesem těžce zasaženy, do občanské společnosti zasahuje jen částečně (Casanova 2005: 90-92). Vybíral (2005) ve své diskuzi nad textem Casanovi argumentuje, že občanskou společnost lze snadno oddělit od vlivu státu, ale těžší je to v případě politiky. *„Omezují-li totiž instituce občanské společnosti své aktivity na úzký okruh lidí, kteří je dobrovolně akceptují, pak se pohybují v soukromé sféře. Mají-li však úmysl ovlivňovat v určitých aspektech celou společnost, potom má jejich působení politický charakter“* (tamtéž: 122-123). Další bod, ve kterém Vybíral s Casanovou nesouhlasí, je Casanovova redukce náboženství na morálku. Podle něho je jedním z negativních aspektů sekularizace to, že veřejná role náboženství je pojednávána v souvislosti s morálkou, přičemž se opomíjí náboženské proprium a světonázor. Vybíral upozorňuje na to, že náboženství má dopad také na kulturu a vzdělání (tamtéž: 123-124).

Casanova se svým konceptem deprivatizace snaží vysvětlit náboženskou situaci v moderních industriálních společnostech, jelikož na počátku osmdesátých let dvacátého století náboženství znovu získalo svou roli ve

veřejné sféře. Došlo k znovuoživení náboženských tradic, které byly v důsledku sekularizace odsunuty do soukromé sféry. V moderní době musí být legitimní veřejné náboženství ukotveno v rovině občanské společnosti, čímž je odděleno od státních a politických struktur. Proto je náboženství soukromou záležitostí každého jedince. Neznamená to však, že by se náboženství mělo zříci diskuze nad veřejnými tématy a otázkami. V moderních společnostech vstupuje náboženství do veřejné sféry zejména na obranu tradičních a morálních hodnot či demokratického zřízení.

5 STEVE BRUCE

Steve Bruce je jedním z nejvýznamnějších představitelů sekularizační teorie současnosti. Zároveň také vystupuje jako výhradní oponent José Casanovy, který, jak jsem již popsala výše, přichází s konceptem deprivatizace náboženství. Bruce však s Casanovovým konceptem nesouhlasí a i nadále se drží sekularizační teze.

Bruce hovoří o sekularizačních teoriích jako o „*souboru testovatelných vysvětlení, který je koherentní jako cokoliv jiného ve společenských vědách*“ (Bruce 2002: 39). Na označení sekularizační teorie netrvá a upřednostňuje spíše označení sekularizační teze nebo sekularizační paradigma (Vido 2012: 215). Sekularizační teorie podle něho ani neexistuje, jedná se spíše o soubor popisů a vysvětlení. Podle něho je sekularizaci snadné definovat (Bruce 2002: 1-2). Popisuje ji jako „*společenský stav projevující se (a) v klesajícím významu náboženství ve fungování nenáboženských institucí jako jsou stát a ekonomika; (b) v poklesu společenského postavení náboženských rolí a institucí; a (c) v poklesu rozsahu, v jakém se lidé podílejí na náboženských praktikách a projevování víry*“ (tamtéž: 3).

Bruce vysvětluje úpadek náboženství tím, že došlo k nahrazení náboženství vědou. Druhá skutečnost, která byla pro marginalizaci náboženství zásadní, je kombinace různorodosti a individualismu (Bruce 2010: 296-297). Bruce poukazuje na to, že modernizace znamená strukturální a funkcionální diferenciaci, tedy fragmentaci společenského života, přičemž jednotlivé instituce jsou vytvářeny k tomu, aby řešily specifické funkce. Tato vzrůstající specializace má přímý vliv na sekularizaci, jelikož mnoho funkcí, které dříve mělo v držení duchovenstvo, nyní přebraly jiné sociální instituce. Strukturální a funkcionální diferenciaci je dále doprovázená diferenciací společenskou, tedy vytvořením nových společenských tříd, což začalo vést ke stále častějším společenským konfliktům. Spolu s diferenciací vzniká societalizace společenského života, který je stále více společensky organizovaný a řízený. S nárůstem nových společenských funkcí a rolí a se zvyšující se mobilitou se začaly tradiční představy o mravnosti a

nadpřirozenosti rozpadat. Důsledkem těchto faktorů je tedy to, že věrohodnost každého morálního a náboženského systému klesá (Bruce 2002: 8-14).

Pro rozvoj sekulárního státu se staly klíčovými prvky společenská a kulturní rozmanitost. Kulturní rozmanitost probíhá v moderní době třemi cestami. Zaprvé, lidé přicházející z jiné státu přinášejí do nové země cizí jazyk, náboženství ale také společenské zvyky. Zadruhé, spolu s těmito prvky přicházejí do nové země i nové skupiny lidí. A zatřetí, spolu s modernizací tak začalo docházet ke kulturnímu a náboženskému pluralismu. Jedním z důsledků takovéto rozmanitosti bylo oddělení církve od státu. Důležité je také spojení rozmanitosti s vědou a technologiemi. Věda totiž způsobuje to, že se vědecká vysvětlení stávají nadřazenějšími než vysvětlení náboženská a oslabují tak jejich věrohodnost. Věda tedy oslabila církve tak, že přestaly dominovat všemu intelektuálnímu. Technologie pak mají sekularizující efekt v tom smyslu, že snižují potřebu lidí odvolávat se na náboženství. Klíčovými prvky sekularizačního paradigmatu se tak stávají individuální reakce na diferenciaci, societalizaci a pluralismus. S uvědoměním si těchto skutečností pak přichází privatizace, tedy přesun náboženství z veřejné sféry do sféry soukromé, a pocit, že náboženství je přístupné pouze na individuální rovině. (tamtéž: 16-20).

Všechny tyto prvky modernizace způsobují to, že se náboženství mění. Změny na strukturální a kulturní úrovni přinesly změny v náboženské životaschopnosti, což můžeme vidět v tom, že klesá podíl lidí, kteří se drží náboženského vyznání (tamtéž: 30).

Dále Bruce poukazuje na to, že náboženství v moderní společnosti snižuje nebo ztrácí svůj společenský význam a stává se stále více privatizovaným vyjma situací, kdy plní jinou než náboženskou funkci. Takovýmito funkcemi jsou kulturní obrana a kulturní změna. To znamená, že tyto dvě funkce náboženství nevedou k sekularizaci. Náboženství je důležitou součástí skupinové identity národního či etnického charakteru a je tak zdrojem obrany národní, lokální, skupinové či etnické kultury. Například v případech nábožensko-etnických konfliktů, kdy ve společnosti chybí dominantní

postavení určité národní kultury, přetrvává náboženský vzdělávací systém. V případě kulturní obrany je tak náboženství spojeno s rolí udržení kolektivní identity. Avšak jak Bruce konstatuje, poté, co náboženství takovou roli ztratí, nemůže ji jen tak získat zpět. Pokud se náboženství vlivem kulturní různorodosti oddělí od státu a stane se privatizovaným, nemůže dojít k obnovení jejich úzké vazby. Náboženství může sloužit jako hlavní složka kulturní obrany pouze tehdy, pokud lidé sdílí stejné náboženství. V případě, kdy je společenská identita ohrožena v průběhu kulturních změn, slouží náboženství jako zdroj jejich překonání a zvládnutí. Takovouto funkci poskytuje náboženství v případě imigrantů ve Spojených státech amerických. Náboženské instituce jsou zdrojem asimilace imigrantů do americké společnosti, v důsledku čehož mohou být imigranti více náboženšší než v jejich rodné zemi. Takovouto změnou byla i samotná modernizace, která narušila společenství, tradiční trendy v zaměstnanosti i stav hierarchie (tamtéž: 30-35).

Dále Bruce uvádí některé skutečnosti, které sekularizační paradigma netvrdí. Zaprvé, sekularizace je univerzálním a nevyhnutelným procesem, ke kterému muselo dojít. Zadruhé, sekularizační paradigma je moderní a progresivní, přičemž kritici tvrdí, že teoretikové sekularizace jsou arogantní, pokud předpokládají, že náboženství ztratilo svůj význam kvůli tomu, že se lidé stali sofistikovanějšími, chytřejšími, vyspělejšími a informovanějšími. Zatřetí, paradigma je chudá teorie, avšak fenomén sekularizace může být pochopen pouze tehdy, pokud je tak abstraktní, až se stane bezcenným. Bruce však poukazuje na to, že teorie sekularizace neexistuje, existuje pouze shluk testovatelných vysvětlení, které do sebe zapadají. Začtvrté, sekularizace musí mít svou trajektorii. Sekularizační paradigma nepředpokládá, že všechny složky náboženské životaschopnosti upadají stejnou rychlostí. Tento proces je komplexní, jelikož je komplexní i svět. A zapáté, konečným bodem je ateismus, což sekularizační paradigma netvrdí, jelikož nelze tvrdit, že ti, kteří nesdílejí náboženské vyznání, popírají víru věřících a jsou ateisty. Bruce předpokládá pouze to, že se s poklesem náboženství sníží počet věřících, ale

není zde žádná pravděpodobnost, že by náboženství zcela vymizelo (tamtéž: 37-41).

Bruce patří mezi kritiky hnutí „New Age“, které jsem popsala již výše. Útočil na teorii racionální volby a na deprivatizaci náboženství. Podle něho se totiž lidé v procesu sekularizace stávají uvědomělými ateisty. Ačkoliv je hnutí „New Age“ v současné době velmi populární, není zase tak významným náboženským hnutím. To potvrzuje tím, že kromě alternativní medicíny a aromaterapie pouze málo tázaných respondentů vyzkoušelo i jiné praktiky jako je například věštění z krystalů či tarotových karet. Dále na otázku, které praktiky jsou pro respondenty významné, uvedli tazající kromě alternativní medicíny a aromaterapie modlitby, čímž se dokazuje, že lidé upřednostňují tradiční religiozitu před „New Age“ spiritualitou. Dále Bruce v souvislosti s „New Age“ kritizuje přemíru diagnostikování spirituality v každé lidské aktivitě, jelikož nemůžeme ke každému typu jednání či aktivity připojit náboženský význam. Další problém vidí v tom, že přívrženci „New Age“ si často myslí, že alternativní medicína je na stejné úrovni, nebo i na vyšší, než běžná medicína. Avšak v lékařském diskursu je alternativní medicína velmi problematickou záležitostí. Bruce významně kritizuje to, že se hnutí „New Age“ zaměřuje pouze na vyšší a finančně zajištěné vrstvy, čímž opomíjí chudé, kteří často nemají na to, aby jejich služby využívali. Přívrženci a klienti „New Age“ se nestarají o jiné. Zaměřují se pouze na sebe samotné a snaží se naplnit své individuální zájmy (tamtéž: 79-103).

6 ZÁVĚR

Prvky sekularizace v sociologickém slova smyslu můžeme zaznamenat již od dob Francouzské revoluce, kdy se začal projevovat odpor proti církvím a došlo ke zhroucení náboženské jednoty. Na druhou stranu můžeme v devatenáctém století zaznamenat náboženskou obrodu, jelikož náboženství bylo jádrem jednoty určitých společenských tříd. Také po druhé světové válce bylo náboženství jakousi nadějí na poskytnutí jednoty společnosti. Největší krizi však církev zakusila ve druhé polovině šedesátých let dvacátého století, kdy došlo k urychlení sekularizačních procesů, které probíhaly již od konce osmnáctého století.

Na konci šedesátých let dvacátého století se sekularizace stala jedním z klíčových témat sociologie náboženství. Podle Petera Bergera znamená sekularizace výrazný úpadek náboženství a jeho následný ústup ve veřejných projevech, ale také v cítění jednotlivců. Hlavním následkem sekularizace je podle něho pluralismus, v důsledku čehož došlo k nabourání věrohodnosti tradičních náboženství. Pluralismus tak vytváří trvalý stav nejistoty, a proto se lidé snaží uchýlit k takovým skupinám, které vyvolávají pocit jistoty a bezpečí, tudíž vyžadují dodržování určitých norem a pravidel. Avšak Berger, jakožto představitel sekularizačního paradigmatu, začal později hovořit o takzvané desekularizaci světa, jelikož si začal všimnout toho, že sekularizační paradigma funguje pouze v západní Evropě.

V průběhu sedmdesátých let dvacátého století začalo docházet k pádu sekularizační teze a na počátku osmdesátých let dvacátého století se náboženství začalo znovu stávat součástí veřejné sféry. Tento návrat náboženství do veřejné sféry popisuje José Casanova a nazývá ho deprivatizací. Casanova sekularizaci jako takovou nepopírá, ale poukazuje na to, že platí pouze její jedna část, kterou je diferenciací světské a náboženské sféry. Ve svém konceptu deprivatizace se pak snaží popřít další dva významy, které se se sekularizací pojí, totiž úpadek náboženské víry a praktik a marginalizace náboženství do veřejné sféry.

Opozici vůči José Casanovy představuje Steve Bruce, který je v současné době nevýznamnějším zastáncem sekularizační teorie. Zatímco Casanova se na konceptu deprivatizace snaží poukázat na návrat náboženství do soukromé sféry, Bruce i nadále zastává názor, že sekularizační proces pokračuje. Klíčovou odlišnost mezi těmito autory shledávám v tom, co míní pojmem sekularizace. Casanova rozlišuje tři rozdílné významy tohoto pojmu. Sekularizace jako diferenciaci světské a náboženské sféry, sekularizace jako úpadek náboženské víry a praktik, sekularizace jako marginalizace náboženství do veřejné sféry. Za platné jádro sekularizační teorie považuje sekularizaci jako diferenciaci světské a náboženské sféry a odmítá zejména tvrzení, že dochází k marginalizaci náboženství do soukromé sféry, což dokazuje na svém konceptu deprivatizace. Naproti tomu Bruce poukazuje na to, že sekularizace znamená klesající význam náboženství v rámci nenáboženských institucí, dále pak úpadek náboženské víry a praktik.

Další rozpor mezi těmito autory vidím v provázanosti diferenciaci a privatizace. Steve Bruce poukazuje na to, že důsledkem diferenciaci moderního společenského života je privatizace, tedy přesun náboženství z veřejné sféry do sféry soukromé. Mnoho funkcí, které dříve mělo duchovenstvo, mají nyní jiné sociální instituce, čímž dochází k rozvoji sekulárního státu. Casanova naproti tomu konstatuje, že diferenciaci privatizaci nezpůsobila. K tomu, aby se stát osvobodil od náboženství, nemusí být náboženství nutně privatizováno. Jeho argument spočívá v tom, že církve, které přijaly pravidla liberální demokracie a základní principy individuálních práv, jsou schopné získat svou veřejnou roli zpět, čehož dosáhnou ve formě nátlakových skupin. Bruce proti tomu argumentuje tím, že Casanova přehlédl několik důležitých skutečností. Zaprvé, je jasné, že náboženské skupiny jsou ve veřejné sféře úspěšné pouze tehdy, pokud jejich argumenty prezentují ve světských termínech, přijmou privatizaci náboženské víry a přesunou se na světské území. Zadruhé, i když Casanova nezveličuje vliv náboženských skupin v moderní společnosti, nemluví o společensko-psychologických následcích privatizace (Bruce 2002: 19-27).

José Casanovy si již na konci padesátých let dvacátého století všímá růstu náboženských tradic a jejich oživení. Poukazuje na to, že ve Spojených státech dochází jak k modernizačnímu procesu, tak ke vzrůstající religiozitě, což odporuje sekularizačnímu paradigmatu. Na tento popud rozvíjí koncept deprivatizace. Steve Bruce však toto tvrzení odmítá a tvrdí, že ve Spojených státech není vyšší míra religiozity v rozporu se sekularizačním paradigmatem. Předkládá tak fakta, jež dokazují, že křesťanství ve Spojených státech ztrácí svou sílu, prestiž a popularitu, a že se změnilo ve prospěch sekularizačního paradigmatu, což znamená, že je zde kladen větší důraz na individuální volby. Skutečnost, která vyzdvihuje vitalitu náboženství ve Spojených státech, je zejména vysoká návštěvnost kostela, avšak Bruce poukazuje na to, že se tato návštěvnost, stejně tak jako příspěvky náboženským organizacím, v nynější době snižuje. Jak Bruce konstatuje, jsou Spojené státy od západní Evropy odlišné zejména proto, že je zde mnoho imigrantů, o které se starají náboženské organizace a pomáhají jim adaptovat se do americké společnosti, a proto je pravděpodobnější, že se stanou věřícími (tamtéž: 204-220). Avšak dodává, že hnutí „New Age“ je silným kandidátem pro budoucnost náboženství v této vysoce sekularizované společnosti, jelikož jeho individualistický konzumní charakter dobře zapadá do dnešní doby (Bruce 2010: 304).

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Beckford, James: 2007. *The SAGE handbook of the sociology of religion*. Los Angeles: SAGE.
- Berger, Peter, L.: 1967. *The Sacred canopy: Element of a Sociological theory of Religion*. New York: Anchor Books.
- Berger, P. L.: 1997. *Vzdálená sláva*. Brno: Barrister-Principal.
- Bruce, Steve: 2002. *God Is dead: Secularization in the West*. Malden: Blackwell Publishing.
- Bruce, Steve: 2010. *Secularization and the Impotence of Individualized Religion*. Pp. 295-304 in Bryan Turner. *Secularization*. Los Angeles: SAGE.
- Casanova, José: 1994. *Public Religions in the Modern World*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Casanova, José: 2005. *Naděje a úskalí veřejného náboženství. Srovnání mezi východní a západní Evropou*. Pp. 83-103 in J. Hanuš, J. Vybíral (eds.). *Evropa a její duchovní tvář: eseje-komentáře-diskuze*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Davie, G.: 2009. *Výjimečný případ Evropa*. Brno: CDK.
- Furseth, Inger; Repstad, Pål: 2006. *An Introduction to the Sociology of Religion*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Kepel, Giles: 1996. *Boží pomsta*. Brno: Atlantis.
- Keřkovský, Pavel: 2005. *Sekularizovaný svět je ambivalentní*. Pp. 104-106 in J. Hanuš, J. Vybíral (eds.). *Evropa a její duchovní tvář: eseje-komentáře-diskuze*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Lužný, Dušan: 1999. *Náboženství a moderní společnost: Sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Brno: Masarykova univerzita.

- McLeod, Hugh: 2007. *Náboženství a lidé západní Evropy*. Brno: CDK.
- Nešpor, Zdeněk; Lužný, Dušan: 2007. *Sociologie náboženství*. Praha: Portál.
- Nešpor, Zdeněk: 2008. *Sekularizace, implicitní náboženství*. Pp. 296-305 in Nešpor, Zdeněk; Václavík, David; Doležalová. *Příručka sociologie náboženství*. Praha: SLON.
- Norris, Pippa; Inglehart, Ronald: 2004. *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. New York: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles: 2007. *A secular age*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Václavík, David: 2008. *Úvod*. Pp. 291-296 in Nešpor, Zdeněk; Václavík, David; Doležalová. *Příručka sociologie náboženství*. Praha: SLON.
- Vido, Roman: 2008. *Náboženství a modernita v současné sociologii náboženství*. Pp. 27-51 in *Sociální studia*, Vol. 5, No.3-4. Brno: Fakulta sociálních studií.
- Vido, Roman: 2011. *Konec velkého vyprávění?*. Brno: CDK.
- Vybíral, Jan: 2005. *Veřejné náboženství nebo veřejná náboženská morálka?* Pp. 121-124 in J. Hanuš, J. Vybíral (eds.). *Evropa a její duchovní tvář: eseje-komentáře-diskuze*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Resumé

The main goal of the bachelor thesis is to analyze the concept of deprivatization - that is the return of religion into the public sphere, in approach of José Casanova. In the initial text called "The Public Religions in the Modern World" José Casanova analyses the changes of religious life that happened during the 1980s. At first it was necessary to clarify the term "secularization paradigm" from the point of view of Peter Berger. Berger's view helps to demonstrate Casanova's objections against the paradigm and to introduce his concept of deprivatization. The bachelor thesis also deals with thoughts of Casanova's key opponent named Steve Bruce who is considered to be the biggest supporter of the secularization thesis of nowadays. The main contribution of the bachelor thesis is the revelation of two different opinions of two authors on religious situation in modern societies.